

Ставка «Вервольф».

Час збирати каміння

58

Перше, що дивує на території, де в роки війни була ставка Гітлера «Вервольф» під Вінницею, – невідповідність створеного нею враження тим очікуванням, які сформувалися під впливом чуток і всіляких «страшилок» із телесюжетів і публікацій. «Лихе місце» нині – це доглянута лісопаркова зона, де про воєнне лихоліття нагадують лише кілька великих залізобетонних уламків.

Олександр МАЛІЄНКО

Утім, такого вигляду ця територія набула не так давно, коли рішенням облради тут на правах філії Вінницького обласного краєзнавчого музею було створено Історико-меморіальний комплекс пам'яті жертв фашизму. А ще кілька років тому сюди постійно наїжджали любителі відпочинку на природі, залишаючи після себе численні «сліди перебування»: попелища від багать, пляшки та інше сміття. І жителів прилеглого селища Стрижавка неабияк тривожили аж ніяк не «страшилки» про «Вервольф», не чулки, скажімо, про арсенал вибухових і хімічних речовин, нібито залишений у підземних приміщеннях ставки, а речі цілком відчутні й прозаїчні, як-от гомін нічних гулянок або відблиски багать, що загрожують лісовими пожегами...

Чимало спроб навести тут лад виявилися безрезультатними. Автор книжки «Ставка Гітлера «Вервольф» в пространстві й часі» Іван Загородній згадав, зокрема, про те, як 2002 року Вінницька облрада оголосила конкурс на найкращу концепцію благоустрою території ставки. Але, на жаль, тоді серйозних пропозицій так і не надійшло. А торік губернатор Вінницької області Микола Джига ініціював нові заходи для виправлення проблемної ситуації.

– За минулі 67 років на колишній ставці Гітлера геть нічого не зроблено, – розповідає Микола Васильович. – А туди просто магнетично тягне людей. Усі посли, приїхавши до Вінниці, неодмінно відвідують ставку, всі іно-

земці прагнуть там побувати. То чому ж не влаштувати туди популярний туристичний маршрут? Ми врахували, як можуть поставитися до цієї ідеї ветерани, різні політичні сили, й відразу визначилися, що буде не тільки облаштовано територію ставки, а й встановлено пам'ятник загиблим військовополоненим і мирним громадянам, які були залучені до будівництва «Вервольфа».

Почин зробили місцеві меценати, які вклали у справу кілька сотень тисяч гривень. Потім облрада виділила ще два мільйони. Микола Джига впевнений, що вкладення окупляться протягом приблизно трьох років. А вже нинішнього тут побували понад 25 тисяч екскурсантів. Вхідний квиток коштує десять гривень. А після завершення облаштування туристичного об'єкта потік відвідувачів істотно зросте, та й послуг тут буде більше, ніж нині.

Варто зауважити, що туристичні автобуси завертали до «Вервольфа» й раніше. Щоправда, замість достовірної інформації про ставку екскурсоводи часто переповідали небувальщину, скомпоновану з вигадок і міфів, що зводило нанівець пізнавальну цінність екскурсії. Утім, іншого підходу годі було й чекати, адже тривалий час документи, пов'язані з «Вервольфом», перебували або під грифом таємності, або під негласною забороною оприлюднення з ідеологічних міркувань. А за умов дефіциту інформації прогалину заповнювала фантазія шукачів сенсації, астрологів, письменників-фантастів. Характерна особливість підтриманої головою облдержадміністрації нової концепції – відтворення картин воєнної історії лише на документальній основі. Для цього вже зібрано й оброблено чимало архівних матеріалів. Для їх демонстрації буде побудовано спеціальне приміщення, а деякі з них уже представлені на стендах, розташованих уздовж екскурсійного маршруту.

Ставку Гітлера будували кілька місяців – з кінця 1941 до квітня 1942 року. Усе, що з ним пов'язане, починаючи з вибору місця, обростало різними міфами. В одній із публікацій стверджується, що цей вибір зроблено за рекомендацією нацистських фахівців з окультних наук. На думку ж завідувача філії Вінницького краєзнавчого му-

зею Сергія Гареника, все набагато простіше: враховувалися передусім вимоги воєнної кампанії. Тутешня ділянка лісу зусбіч оточена полями, що зручно для запобігання можливим диверсіям. За півтора десятка кілометрів був розташований побудований перед війною військовий аеродром, що забезпечувало зручне транспортне сполучення й прикриття з повітря за допомогою винищувачів. Близькість міста (8–12 кілометрів) спрощувала постачання ставки всім необхідним.

У «Вервольфі» фюрер загалом провів майже чотири місяці. Звідси визначалися напрямки головного удару, вершилися долі міст, регіонів, цілих народів. Саме тут Гітлер підписав директиву про наступ на Сталінград і Кавказ, а через кілька місяців – наказ про перехід до стратегічної оборони на Східному фронті, тим самим визнаючи цілковитий провал бліцкригу. Усе це, на думку Гареника, і визначає важливе історичне значення ставки, викликаючи незмінний інтерес до неї зарубіжних дослідників.

Коли ставка отримала музейний статус і почалося її упорядкування, стали зав'язуватися контакти з цими вченими-істориками. У результаті фонд філії поповнили невідомі раніше документи, фотографії і стрічки німецької кінохроніки воєнних років, натурні експонати. Щедро поділялися такими матеріалами, наприклад, бельгійський дослідник Мартін Богерт, який не раз відвідував ставку. Схоже, помітна нині активізація таких досліджень позбавить «Вервольф» багатьох міфів.

Скажімо, той-таки Мартін Богерт не вірить, що ставка має багатоярусні підземні приміщення (деякі видання «нараховували» сім поверхів) і таємні багатокілометрові ходи. Цю думку поділяють і деякі його українські колеги. Аргументів на її користь можна навести чимало. «Вервольф» будували за зразками низки інших ставок Гітлера, де обійшлися лише наземними спорудами. Об'єкт розташований на гранітному щиті, де навряд чи можна щось улаштувати під землею без масштабних буропідричних робіт, про які нічого невідомо. І де відвал, куди при цьому вивезли б велику масу породи? До того

ж наприкінці минулого століття фахівці встановили, що тут дуже висока концентрація газу радону, який створює в підземних приміщеннях неприйнятні для перебування людей умови. Чи треба нагадувати, що санітарним умовам німці приділяли вельми серйозну увагу. Наприклад, у залізобетон для стін бункерів замість щебеню додавали чорноморську гальку, щоб зменшити їх радіоактивність. А вода, що надходила в ставку для технічних потреб, скидалася в каналізаційний стік тільки після подвійного очищення.

Як вважає Сергій Гареник, здавна поширюване твердження, що фюрер, перебуваючи тут, нібито керував військами з-під землі, майже не піднімаючись на поверхню, не більш ніж пропагандистський прийом.

На фотографіях і кінокадрах відображено лише наземні споруди. Це три бетонні бункери, призначені для солдатів вермахту, офіцерського складу та самого Гітлера, інші дерев'яні споруди. Тут у 81 дерев'яному будинку, крім житлових приміщень, розміщувалися вузол зв'язку, лазня, перукарня, готель, бар, казино та інші служби. Пожежа їх знищила, а від підірваних німцями під час відступу бункерів залишилося кілька бетонних брил. Про силу вибухів можна судити з того, що великі фрагменти стін більш ніж двометрової товщини й вагою десятки тонн розліталися на відстань до 60 метрів. Вражає і міцність споруд: залізобетонні глиби з нержавіючою арматурою залишаються незмінними після багатьох десятиліть впливу вологи, вітру й морозу.

На 24 гектарах огороженої території з'являться облаштовані місця для виставок відповідної тематики. Нині привертає увагу колекція автомобільної техніки 1940-х років. Зразки, до речі, діють: ними можна покататися за екскурсійним маршрутом. Біля входу на територію ставка триває будівництво музейного павільйону. Поки що стояки позначили тільки контури майбутньої споруди, але вже помітно, що вона матиме химерну форму з кількома гострими кутами. Як пояснив Сергій Гареник, архітектурна форма павільйону, позаяк ставка була підірвана, символізуватиме вибух. І що, певно, ще важливіше, така конфігурація споруди дала змогу вписати будівництво в лісову зону: жодного дерева тут не спиляли. У будівлі розміститься експозиція, де буде широко представлено документальні свідчення про період окупації та визволення Вінниччини. Це неупереджена розповідь про нашу драматичну, героїчну й усе ще по-різному трактовану історію.

Стрижавка – Вінниця – Київ.